

SINONIMIYA, ANTONIMIYA, POLISEMIYANING IFODALANISHI VA SEMANTIK MAYDONLAR

Xaydarova Feruza Murodkosimovna
Jizzax politexnika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18981647>

Annotasiya: Ushbu maqolada O‘tkir Hoshimov asarlarining semantik va pragmatik xususiyatlari nafaqat badiiy-estetik maqsadga xizmat qiladi, balki yozuvchining dunyoqarashi, milliy qadriyatlar va zamonaviylik uyg‘unligini ifodalashda ham muhim vosita sifatida namoyon bo‘lishi, bu jihatlar yozuvchi tilining o‘ziga xosligini, badiiy matnning estetik qiymatini va o‘quvchi bilan kommunikativ aloqani ta‘minlashdagi ahamiyati haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: semantik va pragmatik xususiyatlar, estetik qiymat, milliy ruhiyat, kommunikativ aloqa, maishiy predmetlar.

Аннотация: В данной статье представлены взгляды на семантические и прагматические особенности произведений Откира Гошимова, которые служат не только художественно-эстетической цели, но и являются важным средством выражения мировоззрения писателя, гармонии национальных ценностей и современности, а также важность этих аспектов для обеспечения уникальности языка писателя, эстетической ценности литературного текста и коммуникативного взаимодействия с читателем.

Ключевые слова: семантические и прагматические особенности, эстетическая ценность, национальный дух, коммуникативное взаимодействие, предметы домашнего обихода.

Abstract: This article presents the views on the semantic and pragmatic features of Otkir Hoshimov's works, which serve not only an artistic and aesthetic purpose, but also serve as an important means of expressing the writer's worldview, the harmony of national values and modernity, and the importance of these aspects in ensuring the uniqueness of the writer's language, the aesthetic value of the literary text, and communicative communication with the reader.

Keywords: semantic and pragmatic features, aesthetic value, national spirit, communicative communication, household items.

Kirish

Yozuvchi ijodida ko‘plab so‘zlarning polisemantik (ko‘pma’noli) xususiyatlari kuzatiladi. Masalan, “yorug‘ dunyo” birikmasi Hoshimov asarlarida nafaqat “hayot” ma‘nosini, balki “umrning qadriga yetish”, “hayot go‘zalligi” kabi konnotativ ma‘nolarni ham anglatadi.

Semantik maydonlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi asarlarida insoniy qadriyatlar (ona, bolalik, muhabbat, vatan), axloqiy tushunchalar (yaxshilik, yomonlik, halollik, adolat) keng qamrovda qo‘llangan. Bu tushunchalar atrofida hosil bo‘lgan so‘z va iboralar yozuvchi asarining ma‘naviy-falsafiy mazmunini boyitadi.

Yozuvchi asarlarida sinonimiya va antonimiya juda keng. Sinonimlar orqali matnga stilistik rang-baranglik, antonimlar orqali esa keskinlik va dramatism beriladi. Masalan, “Umr o‘tkinchi, lekin insonning ezgu ishlari abadiy” kabi fikrlar antonimik qarama-qarshilik asosida quriladi.

Sinonimlarning qo‘llanishida yozuvchi o‘zbek xalqining so‘z boyligini mahorat bilan namoyish etadi. Masalan, “ko‘ngil”, “dil”, “qalb” so‘zlari bir xil ma‘noda emas, balki turli emotsional tuslarga ega.

Tilning semantik boyligini ko‘rsatuvchi asosiy vositalardan biri sinonimiya, antonimiya va polisemiya. Bu hodisalar badiiy matnda nafaqat estetik maqsadlarga xizmat qiladi, balki yozuvchining individual uslubini ham ochib beradi. O‘tkir Hoshimov asarlarida ushbu leksik-semantik vositalar o‘ziga xos badiiy vazifalarni bajaradi va ularning qo‘llanilishi yozuvchi mahoratini yoritadi.

1. Sinonimiya va uning badiiy vazifasi

Sinonimiya — bu bir xil yoki o‘xshash ma‘noga ega bo‘lgan so‘zlar tizimi. Hoshimov asarlarida sinonimlar orqali qahramonlar ruhiy holati, voqealar mazmuni va matnning uslubiy rang-barangligi ta‘minlanadi.

Masalan:

“Qayg‘u”, “alam”, “iztirob”, “hasrat” kabi sinonimik qatorlar inson ruhiy kechinmalarining turli darajasini ifodalaydi.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

“Sokinlik”, “jimlik”, “tinchlik” kabi sinonimlar tabiat manzarasini nozik tasvirlashga xizmat qiladi.

Sinonimlarning bunday qo‘llanilishi matnga stilistik boylik bag‘ishlaydi va kitobxonda ma’lum emotsional kayfiyat uyg‘otadi.

2. Antonimiya va semantik contrast. Antonimiya — ma’nosi qarama-qarshi so‘zlarning ishlatilishidir. Hoshimov ijodida antonimlar orqali hayotdagi ziddiyatlar, insoniy kechinmalar va ijtimoiy muammolar ochib beriladi.

Misollar: “Hayot – o‘lim”, “yorug‘lik – zulmat”, “baxt – baxtsizlik” kabi antonimik juftliklar falsafiy xulosalarni ifodalashda keng qo‘llanadi.

Qahramonlarning ichki dialoglarida “umid – noumidlik” qarama-qarshiligi dramatik kayfiyatni oshiradi.

Antonimlar yozuvchi uslubida kontrast semantikani yaratadi, bu esa o‘quvchini chuqur fikrlashga undaydi.

3. Polisemiya va uning matndagi roli. Polisemiya — bir so‘zning bir nechta ma’noda ishlatilishidir. Hoshimov ijodida polisemantik so‘zlar obrazli ifodaning asosiy vositalaridan biridir. Misollar:

“Yo‘l” so‘zi bir tomondan geografik yo‘nalishni bildirs, ikkinchi tomondan inson hayoti va taqdirining ramzi sifatida qo‘llanadi.

“Chiroq” so‘zi oddiy ma’noda yoritish vositasi bo‘lsa-da, ramziy ma’noda umid, nur va ma’naviyat timsolidir.

Bu polisemiya hodisalari yozuvchi asarlariga semantik chuqurlik bag‘ishlaydi va matnni ko‘p qatlamli qiladi.

4. Sinonimiya va antonimiyaning birgalikda qo‘llanishi. O‘tkir Hoshimov mahoratining yana bir jihati — sinonim va antonimlarni bir kontekstda qo‘llash orqali semantik kontrast yaratishidir. Masalan, “hayot yo‘li” va “o‘lim eshigi” kabi ifodalar bir-birini to‘ldirib, voqealar dramatzimini oshiradi.

5. Tilning badiiy-estetik imkoniyatlari. Hoshimovning sinonim, antonim va polisemik vositalardan foydalangan uslubi: asarlardagi obrazlarni jonlantiradi; qahramonlarning hissiy holatini nozik ifodalaydi; milliy tafakkur va xalqona nutq boyligini ko‘rsatadi; matnda falsafiy mazmun yaratadi.

Xullas, sinonimiya, antonimiya va polisemiyaning samarali qo‘llanishi O‘tkir Hoshimovning individual uslubini shakllantiruvchi asosiy unsurlardan biridir. Yozuvchi bu vositalar orqali asarlarida semantik rang-baranglik, falsafiy chuqurlik va estetik ta’sirchanlikni ta’minlaydi.

Leksik-semantik qatlamlarning statistik tahlili

O‘tkir Hoshimov asarlari leksikasini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi o‘z ijodida xalqning jonli tili, urf-odat va madaniyatini ifodalovchi juda boy so‘z zaxirasidan foydalangan. Bu so‘zlar semantik jihatdan turli qatlamlarga ajraladi. Statistik tahlil yozuvchi tilidagi asosiy semantik maydonlar va leksik qatlamlarni aniqlash imkonini beradi.

1. Tematik-semantik guruhlar. O‘tkir Hoshimov asarlaridagi so‘zlarni tematik-semantik jihatdan quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1. Oila va qarindoshlik: *ona, ota, bola, buvi, aka, uka, opa, singil* kabi so‘zlar — yozuvchi asarlarida milliy an’analarini ifodalashda eng ko‘p ishlatilgan leksika.

2. Insoniy qadriyatlar va ruhiyat: *vijdon, ko‘ngil, muhabbat, orzu, umid, sabr, taqdir* kabi tushunchalar — asarlarda axloqiy-falsafiy mazmunning asosiy yadrosi.

3. Vaqt va makon tushunchalari: *qish, yoz, tun, tong, yo‘l, uy, mahalla* kabi so‘zlar — voqea sodir bo‘ladigan muhit va sharoitni tasvirlashda muhim rol o‘ynaydi.

4. Maqollar va iboralar: “*ko‘ngil ko‘zi*”, “*umr chirog‘i*”, “*hayot karvoni*” kabi frazeologizmlar — xalqona fikrlash uslubini ko‘rsatadi.

2. Leksik birliklarning qo‘llanish chastotasi. Tahlil natijasida aniqlanishicha, O‘tkir Hoshimov roman va qissalarida eng ko‘p uchraydigan tushunchalar insoniylik, mehr, ona obrazi va qismat atrofida jamlangan. Quyida romanlardan olingan misollar asosida tuzilgan qisqa jadval keltiramiz:

Asar nomi	Eng ko‘p uchragan so‘z/ibora	Chastotasi (taxm.)
Ikki eshik orasi	<i>Ona, eshik, umr, sabr</i>	300+
Dunyoning ishlari	<i>Ko‘ngil, bola, mahalla, odam</i>	250+
Shamol esaveradi	<i>Shamol, qish, vaqt, yolg‘izlik</i>	200+

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Tushda kechgan umrlar	<i>Taqdir, orzu, bolalik, hayot</i>	180+
Bahor qaytmaydi	<i>Sevgi, yoshlik, o‘tkinchi</i>	150+

Bu jadvaldan ko‘rinadiki, yozuvchi ijodida ona obrazi va unga oid so‘zlar markaziy o‘rin egallaydi. Bundan tashqari, tabiat obrazlari, fasllar va ijtimoiy muhitni ifodalovchi so‘zlar ham yuqori chastotaga ega.

3. Semantik asosdagi uslubiy xususiyatlar. Semantik jihatdan Hoshimov asarlarida kuzatiladigan asosiy uslubiy xususiyatlar:

Milliy-madaniy leksikaning ustuvorligi: yozuvchi xalqona iboralar va maqollar orqali milliy ruhiyatni berishga alohida e‘tibor qaratadi;

Emotsional-ekspressivlik: ko‘ngil, yurak, dard, muhabbat kabi so‘zlar hissiy ma‘nolarni boyitadi;

Metaforik qatlam: shamol, chiroq, yo‘l kabi obrazlar matnda ko‘p ishlatilgan;

Soddalik va tabiiylik: yozuvchi tili murakkab metaforalardan ko‘ra hayotiy, xalqona ifodaga moyil.

Tajribada O‘tkir Hoshimov asarlarida qo‘llangan til vositalarining semantik va pragmatik jihatdan tahlili amalga oshirildi. Asarlaridagi badiiy obrazlar, personajlar nutqi, matndagi stilistik birliklar hamda ularning ma‘no qatlamlari izchil o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi asarlarining semantik tuzilmasida:

1. Ko‘p ma‘nolilik va ma‘no ko‘chish hodisalari keng qo‘llanadi; bu esa badiiy tasvir kuchini oshirib, o‘quvchi ongida chuqur hissiy taassurot uyg‘otadi.

2. Frazologizmlar va xalqona iboralar semantik jihatdan mazmuni boyitib, milliy ruh va mentalitetni yorituvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

3. Sinonimiya va antonimiya tizimi orqali yozuvchi obrazlar xarakterini chuqur ochib beradi va matnning ma‘no palitrasini kengaytiradi.

4. Pragmatik jihatlarda esa muallifning ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, ma‘naviy qarashlari nutqiy vositalar orqali ifodalanib, o‘quvchi bilan bevosita muloqot o‘rnatishga xizmat qilishi aniqlangan.

5. Dialog va monologlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi o‘ziga xos psixologizm va realizmni kuchli semantik vositalar orqali ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘tkir Hoshimov asarlarining semantik va pragmatik xususiyatlari nafaqat badiiy-estetik maqsadga xizmat qiladi, balki yozuvchining dunyoqarashi, milliy qadriyatlar va zamonaviylik uyg‘unligini ifodalashda ham muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jihatlar yozuvchi tilining o‘ziga xosligini, badiiy matnning estetik qiymatini va o‘quvchi bilan kommunikativ aloqani ta‘minlashdagi ahamiyatini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жуманиязов М. «Ўзбек адабиётида лингвопрагматик таҳлил». – Нукус: Қарақалпоқстан, 2019.

2. Hoshimov O. Ikki eshik orasi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2014. – 432 b.

3. Hoshimov O. Tushda kechgan umrlar. – Toshkent: Sharq, 2015. – 320 b.

4. Hoshimov O. Bahor qaytmaydi. – Toshkent: Sharq, 2014. – 288 b.

5. Hoshimov O. Qalbingga quloq sol. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2013. – 256 b.